

PŘÍSPĚVEK K VEGETABILNÍMU DEKORU POZDNÍ GOTIKY

KRISTÝNA KYSILKOVÁ

Příspěvek stručně mapuje výskyt rostlinné dekorace v pražské pozdně gotické architektuře v období vlády Vladislava Jagellonského. Využívá možnost zasadit tento architektonický jev do širšího kontextu nejen českého, ale i evropského prostoru v období 15. století. Proto zde budou uvedeny ukázky pražských vegetabilismů spolu s několika dalšími příklady těchto zdobných prvků z českého a z portugalského prostředí. Tamní manuelská gotika se ve zkoumaném období vyznačuje výrazným naturalistickým dekorem, což kontextualitu české a pražské pozdní gotiky geograficky podstatně rozšiřuje. Jedním ze známých středoevropských kontaktů na portugalském královském dvoře byl tiskař Valentim Fernandes de Morávia, jenž zprostředkoval nové informace z Portugalska do svého domovského regionu. Jeho činnost dokazuje provázanost střední Evropy i se vzdálenými evropskými zeměmi na počátku novověku, která se projevovala v různých oblastech, architekturu nevyjímaje.

This article briefly describes the use of organic ornaments in late Gothic architecture in Prague during the reign of Vladislav II. This 15th century architectural motif is considered in a wider Bohemian, as well as in European, space. Examples from Prague are compared with several similar foliage ornaments from Bohemia and also from Portugal. The Portuguese Manueline Gothic style of this period is characterised by expressive naturalistic decoration as well. These related motifs indicate the connection to the Central European and also Bohemian and Prague late Gothic period. A known example of this connection is a master printer Valentim Fernandes de Morávia, who passed new information and ideas from Portuguese royal court back to his homeland. His activity illustrates connection of Central Europe to distant European countries at the beginning of the Postmedieval period, which developed in various fields, including architecture.

Klíčová slova — Pozdní gotika — Praha — mikroarchitektura — vegetabilní dekorace — manuelský styl — Tomar — Alcobaça — Valentim Fernandes de Morávia

Key words — Late Gothic — Prague — micro-architecture — organic decoration — Manueline style — Tomar — Alcobaça — Valentim Fernandes de Morávia

Vegetabilismy v pražské pozdně gotické architektuře doby jagellonské

Problematika naturalistického rostlinného dekoru bývá obvykle zpracována v publikacích věnujících se obecně gotice, případně některým dílčím gotickým tématům,¹ či dějinám konkrétní stavby. Možné výklady vegetabilního dekoru se odvíjejí od středověké představy ráje, přes rostliny symbolizující Ježíše Krista a jeho zmrtvýchvstání, stromy mohou zobrazovat *kmen Jesse*, tedy rodokmen Kristův, případně jeho kříž (název dle ROYT 2006, 113–115). Symbolika konkrétního dekoru souvisí i se znalostí politických vztahů donátora v době vzniku dekoru, což je příznačné jak pro královskou oratoř v chrámu sv. Víta, tak pro astwerkovou dekoraci² manuelských staveb v klášteře Santa Cruz v portugalské Coimbre či v Alcobaça. Někteří autoři uvažují o inspiraci Vitruviem, který popisoval odvození architektonických forem z původních dřevěných přístřešků, což se ale v středoevropském pozdně gotickém prostoru nezdá příliš pravděpodobné a nevysvětluje to vygradované používání naturalistických vegetabilních prvků v pozdní gotice nejen ve střední Evropě. Další drobnou otázkou je, nakolik bylo použití vegetabilního dekoru samostatným projevem kameníka a nakolik se jednalo o plnění objednávky (VITRUVIUS, 63–67; KALINA 2009, 34–37).

Bezpochyby nejvýznamnější pražskou pozdně gotickou stavbou s výraznou vegetabilní dekorací je vestavba královské oratoře v chrámu sv. Víta (obr. 1). Oratoř byla vložena do jižního chórového ochozu, je spojena kamenným mostkem s palácem, a oproti kaplím v katedrále působí masivním a vybočujícím dojmem. Vzhledem k tomu, že se na její poprsnici již objevuje znak uherského království, udává se období její výstavby po roce 1490. Celá oratoř je vynesena na jedné síťové klenbě. V jižní části žebrový vzor vytváří poloviční hvězdičky, v severní části pak vybíhá do visuté klenby sklenuté na kamenný svorník, ozdobený královskou korunou a erby s iniciálou W – Vladislav. Žebra klenby prostoru pod oratoří tvoří osekané větve, jež jsou v místě dotyku svázané kamennými provazy (KALINA 2009, 111–113). Napodobení větví je natolik věrné, že si lze povšimnout i zářezů pily, olupující se kůry, vyštípnutých suků, odsekaných výhonků či napodobeniny ptačího hnízda (MENCL 1984, 82–84). Osekané a seschlé větve v různé hustotě a tvarech zdobí rovněž celou vnější poprsnici oratoře, zvýrazněnou menším polygonálním arkýřem (obr. 2).

1 Přímo tématem naturalistických dekorací v pozdně gotické architektuře ve střední Evropě a v Portugalsku se zabýval koreferát Ing. arch. Hauserové a K. Kysilkové na konferenci Dějiny staveb 2010 v Nečtinách. Proto bude tato problematika podrobně zpracována v příspěvku autorek z dané konference, kde budou rozebrány nejen výstižné příklady, ale i vazby na jednotlivé okruhy stavebních hutí, které zde z toho důvodu nejsou zmíněny.

2 Astwerk – název přejatý z němčiny, znamená doslova dílo z větví. V architektuře se jedná například o kamenné větve či haluze nahrazující žebra či dekorující jiný prvek. Astwerky se objevují zejména v pozdní gotice (NUSSBAUM/LEPSKY 1999, 383).

Stavbou královské oratoře se zabýval P. KALINA (2009). Nepolemizoval s autorstvím či spoluautorstvím H. Spiesse diskutovaným v českém prostředí (např. MENCL 1984, 86; HOŘEJŠÍ 1984, 500–503; LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999, 105–108)³ a přiklonil se spíše k německým badatelům, kteří oratoř připisovali B. Riedovi (NUSSBAUM 2000, 203; FEHR 1961, 21). Také J. Acland uváděl jako autora Benedikta Rieda společně s datací výstavby Vladislavovy oratoře v letech 1490–93 (ACKLAND 1972, 206).⁴ Ze starších prací se k Riedovu autorství vyjadřoval jednoznačně například V. BIRNBAUM (1931, 171).



Obr. 1. Praha, Pražský hrad, chrám sv. Víta. Celkový pohled na oratoř, 1490–1493 (foto M. Hauserová, 2010).

Drobný vegetabilní dekor se objevuje i v klenbě tzv. Vladislavovy ložnice, nacházející se v severozápadním křídle Starého královského paláce na Pražském hradě. Valená klenba v této místnosti je podpořena žebry, vytvářejícími soustavu 4 osmicípých hvězdic. Svorníky ve vrcholech těchto hvězdic jsou sice zdobeny heraldickými štíty se znaky Vladislavových zemí, ale kamenný rostlinný dekor byl aplikován v místech dotyku žebířů vymezujících pole jednotlivých hvězdic (KALINA 2009, 111–113).⁵



Obr. 2. Pražský hrad, chrám sv. Víta. Oratoř, detail osekáních větví, 1490–1493 (foto M. Hauserová, 2010).

Dalšími zajímavými pražskými naturalismy, které považují za důležité zmínit, je rostlinná dekorace orloje, portálu a okna⁶ na Staroměstské radnici, která prošla výraznou rekonstrukcí po roce 1945.⁷ Zde vyvstává otázka autenticity této vegetabilní dekorace, ale vzhledem k rekonstrukci vycházející z přesné znalosti předchozího stavu, stejně jako předchozí šetrné opravy v 80. letech 19. století, považují za možné tuto problematiku poněkud upozadit. Přítomnost králov-

3 Autorství či spoluautorství oratoře připisované Hansi Spiessovi (v Praze poprvé zmíněn 1474 – † před 13.11.1511) je v některých českých publikacích pravděpodobně odvozováno od jeho postavení vedoucího královského mistra – kameníka, jenž se specializoval na naturalistický dekor. To se projevilo i na jedné z fází výstavby na Křivoklátě a se Spiessovým doloženým působením na výstavbě proboštského kostela v Mělníku, kde se vyskytuje velmi podobný rostlinný dekor jako ve Vladislavově ložnici (HOŘEJŠÍ 1984, 501–504, MENCL 1984, 85–93). Nové poznatky k problematice autorství pozdně gotické přestavby a vegetabilní výzdoby hradu Křivoklátu mohou přinést výstupy z konference proběhlé na Křivoklátě v září 2010, kde se otázkou místního pozdně gotického organického detailu a jeho možných tvůrců zabývala M. Hauserová. D. Líbal rozebral dosavadní názory na autorství královské oratoře a přiklonil se k H. Spiessovi, jehož známé práce a jejich styl odpovídaly tomuto objektu podstatně více než B. Riedovi a jeho pracím (LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999, 108). Také K. Benešová zmiňovala spoluautorství B. Rieda z hlediska konstrukčního a H. Spiesse coby autora vegetabilní výzdoby (BENEŠOVSKÁ 1994, 56–58). Dle mých dosavadních poznatků to byl právě D. LÍBAL (1946, 130; souhrnně LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999, 108), který zpochybnil Riedovo autorství oratoře a začal toto dílo připisovat H. Spiessovi.

4 Dle J. Aclanda se architektura stala organickou v úmyslné snaze hledat konstrukční principy v přírodě (ACKLAND 1972, 205).

5 Jak autor uvádí, toto řešení se možná poprvé v dějinách evropské architektury objevuje v Svatováclavské kapli v chrámu sv. Víta (KALINA 2009, 109).

6 Při přestavbě bývalého Volflinova domu byly nově zbudovány pozdně gotické okno a portál. Z početné literatury je specifický popis dekorace uveden jen v minimálním počtu publikací (např. HORSKÝ 1988, 24; KIBIC 1971, 53–55).

7 I tato část radnice společně s radniční věží byla poškozena požárem v květnu 1945, oprava proběhla do roku 1948 dle zdokumentovaného stavu před požárem.

Obr. 3. Praha-Staré Město, Staroměstská radnice. Pozdně gotické okno a portál, 80. léta 15. století (foto M. Müller, 2010).



ského dvora Vladislava Jagellonského ve městě a silné působení městské samosprávy na politiku země podnítily pozdně gotickou přestavbu radnice. Kolem roku 1490 byl nově upraven a doplněn orloj, jehož vegetabilní kamenná dekorace tvořená především osekávanými větvemi, úponky, květy a plody je doplněna divokými zvířaty, ptáky. V prvním patře je k levé straně orloje připojen drobný pozdně gotický portál, jehož přístupovou pavlůčku nese bohatě zdobená konzola s propleteným větvičkovým a lidskou postavou (ŠÁMAL/RYMAREV 2008, 25).⁸ Během přestavby jižního průčelí radnice po roce 1471 byla v přízemí vytvořena nová vstupní síň s již renesancí evokujícím zdobeným oknem a se vstupním portálem ve tvaru oslího hřbetu (obr. 3).⁹ Na výstavbě radnice se podílela skupina dvorských architektů a kameníků vedených Hansem Spiesssem (BENEŠOVSKÁ 1996, 138). Jak okno, tak portál poutají pozornost výrazným rostlinným dekorem vyvedeným v kameni. Ostění portálu (obr. 4) je ozdobeno pěti vrstvami nejrůznějšího propleteného listoví a zvlněnými vinnými úponky s občasnými kamennými květy, které převažují ve zkráceném kamenném oblouku vnitřní linie portálu, rámuje vrchní část dřevěných barokních dveří. Ostatní vrstvy rostlinného dekoru jsou vloženy do výžlabků mezi jednotlivými oblouky ostění a uvádí je naturalistická soška drobného zvířete v každém výžlabku využitém pro rostlinný dekor. Vnější oblouk portálu, lemovaný kadeřavými listy, vytváří oslí hřbet vrcholící masivní kyticí, formovanou několika vrstvami prolamovaných, možná akantových listů. Rovněž postranní fiály vybíhající z listových konzol na zkráceném vnějším portálovém prutu připomínají ve spodní části kůl obtáčený vinnými (?) šlahouny, v nadportálové části však kůly přecházejí do tvaru klasických fiál s drobnými kraby a vrcholícími nenápadným listovým poupětem. Ve zmíněném okně (obr. 5) se soustředí naturalistická výzdoba zahrnující opět zvířata i rostliny v menší, horní části z celkem 4 okenních polí. Tato dvě pole zde již neslouží svému původnímu účelu otvoru pro světlo, ale pouze jako nosný prvek pro znaky Starého Města a českého krále položené na bohatý propletenec snad akantového listoví. Vrchní okenní římsa nese rovněž nejrůznější listoví přesahující do bočních stran, ale je již girlandovitě obtočené vlastními úpony a provazy, a tím pádem usměrněné do žádoucího tvaru. Drobné figury zvířat na okenním ostění v kontrastu se zkroceným vegetabilním dekorem evokují hravost a nespoutanost.¹⁰

8 Dnešní konzola je kopií vytesanou kameníkem Víškem v roce 1890 za dohledu J. Mockera na základě odlišky původní konzoly (ŠÁMAL/RYMAREV 2008, 25–26).

9 Podobný typ dekoru portálu v podstatně menší míře, jak velikostí tak skromnějším dekorem, má i portál tzv. Knížecího domu v Kutné Hoře (např. LIBAL/MUK 1996, 221).

10 Použití výrazného vegetabilního dekoru při přestavbě radnice je pěknou ukázkou využití architektonického detailu pro náležitou reprezentaci a demonstrování důležitosti objektu.

Z dalších ukázek pražských pozdně gotických vegetabilismů je možno zmínit v období pozdní gotiky provedené nové zaklenutí průjezdu domu čp. 548/I, zvaného U Jednorožce,¹¹ síťovou klenbou. Dataci přestavby nám udává středověká „informační tabule“, již zde zastupuje jeden ze svorníků, a to rok 1496. Hlavní svorník v průniku žeber je tvořen v podstatě trsem listů, svorník vpředu s iniciálami J.V., zadní svorník s letopočtem 1496 a jménem Matěje Rejska odkazují na stavebníka a stavitele domu. Také čelní klenební svorníky ovinuje vinná réva (LÍBAL/MUK 1996, 234).

Podobným, z hlediska rostlinného dekoru velmi zajímavým místem, je sál v dvorním křídle domu V Ráji – čp. 144/I na Malém náměstí, takéž zaklenutý žebrovou klenbou hvězdovitého tvaru. I zde, podobně jako u domu čp. 548/I, nápadně zdůrazňuje střed klenebního obrazce, rostlinný dekor. Jemná žebra se sbíhají na středový svorník, pomyslně uložený na věnci drobných větviček s šištičkami, v němž je zasazen štítek se znakem soukeníka. I ostatní svorníky tvoří bobulové terčíky obklopené listy vinné révy i s hrozny (LÍBAL 1996, 180). Zmíněná podoba této klenby a zdobnost svorníků ukazují i v tomto případě na dílo Matěje Rejska. Stavebníkem mohl být soukeník Bohuslav Legát, který dům vlastnil v letech 1485–1515 (LÍBAL/MUK 1996, 234–235).

Kromě autorství klenby v předsíni chrámu Panny Marie před Týnem je Matěj Rejsek uváděn i coby tvůrce baldachýnu s výrazným plastickým motivem vinných listů, hroznů a jiné flóry nad hrobem biskupa Luciana Augusta z Mirandoly v hlavní lodi téhož kostela (ŠRONĚK 1996, 105).

Na základě uvedených příkladů lze konstatovat, že v pražském prostředí, ovlivněném přítomností královské huti, docházelo k významným počínům pozdně gotické architektury i v oblasti spadající do tzv. mikroarchitektury rostlinného dekoru (např. NUSSBAUM 2000, 200),¹² který se víceméně přirozeně váže na stavby a přestavby architektury „velké“. Nápadité prvky vegetabilního dekoru jsou ale



Obr. 4. Praha-Staré Město, Staroměstská radnice. Vegetabilní detail na pozdně gotickém portálu, 80. léta 15. století (foto M. Müller, 2010).



Obr. 5. Praha-Staré Město, Staroměstská radnice. Detail rostlinného dekoru pozdně gotického okna, 80. léta 15. století (foto M. Müller, 2010).

11 Pro tento dům se používá i název U Zlatého jednorožce (FEHR 1969, 326; VLČEK 1996, 180–181).

12 P. PEREIRA (např. 1986, 119) používá v tomto smyslu termín „micro-iconografia“.

Obr. 6. Kutná Hora č.p. 377, Palackého náměstí, Sankturinový dům. Celkový pohled na klenbu, kolem roku 1490 (foto M. Falta, 2008).



Obr. 7. Kutná Hora č.p. 377, Palackého náměstí, Sankturinový dům, část klenebního obrazce, kolem roku 1490 (foto M. Falta, 2008).



Obr. 8. Miláno, Castello Sforzesco – Sala delle Asse. Leonardo da Vinci 1496–1497 (foto autorka, 2010).



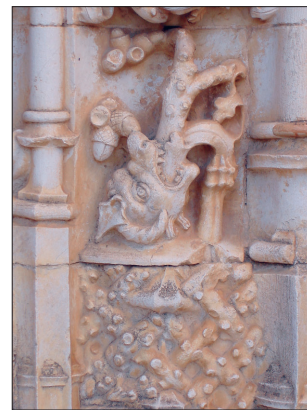
příznačné i pro ostatní centra výstavby v Čechách a na Moravě v období vlády Jagellonců. Velkou měrou se na jejich rozšíření podílela činnost královské stavební huti na panovnických objektech, z nichž můžeme uvést prvky vegetabilní výzdoby na hradu Křivoklát. Jedná se zejména o pozdně gotickou přestavbu hradu Křivoklátu, kde působily vedle sebe i 3 stavební huti a došlo k prolnutí několika vlivů a různé kvality výstavby. Vzhledem k již uvedenému pokračujícímu bádání považuji za důležité zmínit desku s erbem s českým lvem ve spleti asi dubových a vinných listů nad vstupem do předbraní a arkýř nad průjezdem do vnitřního hradu, jehož trojdílné okno je vroubeno zvlněným listovým dekorem. Rovněž plastiky krále Vladislava a jeho syna Ludvíka v desce pod oknem jsou rámovány možná dubovými listy. Portréty krále a jeho syna pomáhají datovat arkýř do období před rok 1506, kdy král Vladislav zemřel. Nejzajímavějším místem je hradní kaple, kde se až doplňují kamenné osekávané větve s jemnou řezbářskou prací na pozdně gotickém oltáři. Také v podstatě sedlový portál do sakristie je zdoben rostlinným dekorem, zdůraznila bych kromě listoví na vnější straně především použití kukuřice na prutu na vnitřní straně pravoúhlého rámu portálu (MENCLOVÁ 1972, 420–435). Vzhledem k tomu, že se jedná o plodinu antilských či mexických indiánů, ukazuje její zdejší přítomnost na čilou výměnu informací různého rázu mezi čerstvě objeveným územím, později nazvaným Amerikou, a střední Evropou skrze španělské a portugalské kontakty a dokazuje i schopnost a potřebu kameníků vstřebat

a zdobit novými, aktuálními poznatky. O kontakty a zprostředkování nových informací plynoucích z Portugalska do střední Evropy se zasloužil zejména známý tiskař a grafik Valentim Fernandes de Moravia (v Portugalsku poprvé 1490 – † 1518/1519), jenž působil na dvoře portugalského krále Manuela I. (ŠTĚPÁNEK 2006; HEINDRICH 2007).

Pozdně gotické rostlinné motivy ve vybraných objektech v Kutné Hoře¹³

Nejvýraznější ukázky vegetabilních motivů mimo Prahu a projekty spadající pod královskou stavební huť je možné spatřit v Kutné Hoře, díky těžbě stříbrné rudy tehdy druhým nejvýznamnějším městem Českého království. Kromě Hanse Spiesse, který se pravděpodobně přesunul na Křivoklát, zde působili snad všichni významní pozdně gotičtí architekti a kameníci z pražského okruhu. Po mistru Matěji Rejskovi převzal práce na dostavbě chrámu sv. Barbory Benedikt Ried společně se svými kamenickými mistry a žáky Jakubem Heilmannem ze Schweinfurtu či Wendlem Rosskopfem, kteří se pak přemístili na další výrazné pozdně gotické přestavby v Zemích koruny české (HOŘEJŠÍ 1984, 507). Mezi zdejší zajímavé objekty s bohatou kružbovou a fialovou výzdobou doplněnou listovými kraby a kytkami patřila grandiózní kamenná městská kašna, jejíž dekor byl však v druhé půli 19. století rekonstruován.¹⁴

Intimní prostor věžní komnaty v Sankturinovském domě¹⁵ je zaklenut specifickou krouženou klenbou, kde už mají žebra pouze dekorativní funkci (obr. 6). Celý obrazec evokuje schématickou rajskou zahradu¹⁶ zhmotněnou systémem fascinujícím způsobem kroužených žebër, kdy pro zvýšení dojmu plastický rostlinný dekor pokrývá většinu mezižebního klenebního prostoru.¹⁷ Už samotné dvě ladně prohnuté přípory, vybíhající z jak jinak než listových konzol v rozích místnosti, připomínají dva řapíky (obr. 7), které dalším zvlněním s průsečíkovým navázáním subtilních žebër zformují dva elegantní listy, z jejichž středu pokračující žebro vytvoří středovou linii klenebního srdčitého květu. Tyto fantastní květy srdčitého tvaru, který je téměř úplně dokroužen, lemují po celém obvodu centrální obrazec představující květinu s osmi okvětními plátky, kdy žebra okvětních plátků ve svých vrcholech jemně nasedají na vnější středy srdčitých květů. Střed květiny i celého obrazce je tvořen kruhovým žebrem protnutým žebry okvětních plátků. Centrální kruh je vypodložen prohnutým barevným listovým, vytvářejícím podklad pro erb. Vzhledem k tomu, že každý okvětní plátek je vyplněn třemi žlutými



Obr. 9. Tomar, Convento de Cristo, po roce 1510. Detail osekaných větví dubu (foto autorka, 2008).

Obr. 10. Lisabon (Lisboa), kostel Conceição Velha, vstupní portál, mezi léty 1503–1517. Detail osekaných větví (foto autorka, 2009).

13 Vzhledem k rozsáhlosti tématu, neboť drobné rostlinné motivy či osekané větve se objevují téměř na každé pozdně gotické stavbě či přestavbě v Čechách, byla jako jedno z dalších výrazných center pozdně gotické stavební aktivity vybrána právě Kutná Hora.

14 Rovněž Kamenný dům horního hofmistra Prokopa Kroupy z Chocenic s výrazně dekorovanou fasádou, přestavovaný v letech 1487–1503 mistrem Brikcím, byl rekonstruován v letech 1901–1902 (HOŘEJŠÍ 1984, 509). Chtěla bych zmínit i signované pozdně gotické vegetabilní dekory ve zdejších kostele Panny Marie na Náměti (např. HOLMKA 1984, 554).

15 V. Mencl i V. Birnbaum umísťují tuto klenbu do tzv. Knížecího domu (MENCL 1984, 151; BIRNBAUM 1931, 159). Zda šlo o omyl nebo bylo označení domu přeneseno, zatím není jasné.

16 V této době se setkáváme i se středoevropským fenoménem tzv. Zelených světnic. Tento typ, v němž dominuje vegetabilní malovaná dekorace interiéru za použití nejrozličnějších rostlinných motivů, má svůj předstupeň už ve 14. století ve výzdobě papežského paláce v Avignonu. Souvisel nejspíše se zdůrazněním soudní moci šlechty. U nás se dochovala Zelená světnice na Blatné, na Housce, na Žirovnici a na Zvíkově (např. MENCLOVÁ 1972, 414–415; KRÁSA 1984, 567–579; KALINA 2009, 110–111). Vegetabilní malovaná výzdoba není na konci 15. století záležitostí pouze středoevropského prostoru, v milánském Castello Sforzesco ji v Sala delle Asse použil i Leonardo da Vinci v letech 1496–1497 ve významu nejen symbolickém, ale i rodově-politickém a heraldickém (KALINA 2009, 36) (obr. 8).

17 Nyní jsou žebra i rostlinný dekor zdobeny polychromií, zda byla výzdoba i původně pojata barevně, zatím nelze říci.



Obr. 11. Lisabon, Torre de Belém na předměstí Lisabonu. Vyobrazení prvního nosorožce dovezeného do Evropy (foto autorka, 2009).



Obr. 12. Lisabon, Torre de Belém. Věžice, na bázi jejíž konzoly je plastika nosorožce (foto autorka, 2009).

pruty vybíhajícími z plastických zlacených svinutých listů přimknutých k centrálnímu kruhovému žebří, nelze se ubránit představě slunce. Listové v různých barvách a stádiích rozvinut a sešlosti, plasticky zaplňující zbývající části obrazce, může odkazovat k cyklickému střídání 4 ročních období – tedy i k věčnému koloběhu vzniku a zániku.¹⁸

Vegetabilismy v manuelském stylu

V době, kdy na evropském kontinentu severně od Alp doznívala gotika a rodila se renesance, se v Portugalsku zhmotnil příliv bohatství¹⁹ a nových poznatků ze zámořských výprav ve stylu zvaném manuelský (MAR-

QUES 1997, 329). Portugalská gotická architektura patří v Česku k těm méně známým, přesto si především její unikátní pozdní fáze, nazvaná manuelskou gotikou, zaslouží pozornost. Termín manuelský styl poprvé použil v roce 1842 Francisco Adolfo de VARNHAGEN.²⁰ Pojmenoval ho dle krále Manuela I. Velikého („O Venturoso“, „O Afortunado“, 1495–1521), během jehož vlády se uskutečnily nejvýznamnější výpravy spojené s objevením Brazílie, Portugalci získali nárok na atlantické pobřeží Afriky a také ovládli Indický oceán od Rudého moře až po Indonésii (MARQUES 1997, 96). Dle moderního bádání se nejedná zcela o sloh ve vlastním slova smyslu, ale o propojení gotického základu²¹ s prvky plaménkové gotiky (flamboyantními), platereskními i mudéjarskými,²² vytvářející vysokou dekorativnost stylu, užívajícího netradičních motivů a množství symbolů. Snoubí se tu elementy arabské kultury společně s podněty z asijského a afrického prostředí. Zároveň se začínaly objevovat i nové, renesanční prvky a schémata. Manuelská gotika je tedy ovlivněna různými architektonickými vlivy, z nichž některé mají návaznost i na architekturu středoevropského kulturního okruhu. Časově přibližně odpovídá vladislavské pozdní gotice. Je velmi zajímavé sledovat, jak se pozdně gotické stavební formy s výraznými naturalistickými ornamenty²³ a nastupujícími renesančními prvky shodují v závislosti na téměř totožném časovém prostoru a dokázaných společných středoevropských kulturních i ekonomických vazbách, v kontrastu tak odlišných historických a geografických vztahů, jež Prahu a potažmo vladislavskou gotiku současně vzdalují i přibližují Lisabonu a manuelské gotice.

18 Je otázkou, zda lze vytvoření této zajímavé klenby považovat za důkaz stavebního smyslu pro estetiku, případně symboliku a detail, či se jednalo pouze o snahu být dobově „in“.

19 Zlepšení ekonomické situace země se odrazilo i v mohutných investicích do rozestavěných i nových staveb – klášterních komplexů, kostelů a obytných sídel. Příliv peněz se projevil i v podobě sociálního investování do zakládání ústavů pro chudé a nemocné; v roce 1504 byl vydán v rámci reformy „Řád kaplí, nemocnic, hostinců a bratrstev města Lisabonu“, kterým začaly pokusy o vytvoření systému sociální péče (KLÍMA 1996, 136).

20 Varnhagen pojal manuelino jako styl pro jeho architektonickou i dekorativní jedinečnost. Další autoři termín přebírali, neboť odpovídal dobové romantické náladě spojené se steskem po velkoleposti zlaté éry portugalských dějin ve znamení „Descobrimentos“ – námořních objevů (MARQUES 1993, 85–91).

21 Typologie manuelských staveb odpovídá pozdně gotickým stavebním formám, jež se v té době objevují napříč západní a střední Evropou – například v Katalánsku, ve Francii ve Flandrech i v Čechách, jak uvádí PEDRO DIAS (1997, 160).

22 Mudéjarský styl – původ slova pochází z arabského výrazu mudaggin–bydlet. Zajímavé je sledovat názory různých odborníků, zda se arabské prvky objevují v portugalské architektuře či nikoliv. Například ULLMAN (1987, 124) se domnívá, že z mudéjarského stylu vyšly některé dekorativní tvary francouzské gotiky, ale už se nezmiňuje o Portugalsku. GRODECKI (1976, 392) zase považuje za zajímavé, že tento styl je typický v tomto období ve Španělsku, ale že už se s ním nesetkáme v Portugalsku. Oproti tomu portugalský badatel Reinaldo dos Santos uvádí, že v Portugalsku se používala speciální portugalská podoba *mudéjar*, zvaná *amouiscado* (SANTOS 1952, 34).

23 Naturalistickou dekoraci nejen pozdní gotiky napříč Evropou rozebírá ve své publikaci P. KALINA (2009, 34–37).

Manuelská architektura je symbolizována rozmachem sochařské výzdoby. Hlavní dekorativní znaky manuelina je možné rozdělit do několika skupin. První z nich tvoří erby a znaky krále Manuela I. – královský znak, armilární sféra a Kristův kříž,²⁴ které potvrzují přímou královskou moc. Do druhé skupiny náleží právě vegetabilní dekorace – nejrůznější rostliny a jejich části jako jsou sukovité větve i osekane kmeny, větve i kořeny dubu, růže, bodláky, vinné šlahouny s listy i hrozny, artyčoky i tropické rostliny (obr. 9, 10). Další originální skulptury souvisí s námořnickou a vojenskou tematikou.²⁵ Tento námět je na fasádách znázorněn nejrůznějšími kordy, oštěpy, lany, pásky, kotvami, uzly, stěžni, korály a řasami. Jiným tématem jsou i fantastická zvířata – draci, bazilišci a sirény. Exotická zvířata zastupují například opice a nosorožci (obr. 11).²⁶ Primitivní, řádu se vymykající složku universa (PINTO 2001, 426) představují figury divých mužů.²⁷

Jednou z nejznámějších ukázek plného využití manuelského naturalistického dekoru je bohatě zdobené okno kapitulní síně v hradním konventu rytířů Kristova řádu v Tomaru (Koch 1998,



Obr. 13. Tomar, Convento de Cristo, okno kapitulní síně (sálu), po roce 1510. Detaily vegetabilní a naturalistické výzdoby tzv. „Tomarského okna“ (foto autorka, 2008).



Obr. 14. Tomar, Convento de Cristo, okno kapitulní síně (sálu), po roce 1510. Detaily vegetabilní a naturalistické výzdoby na základě tzv. „Tomarského okna“ (foto autorka, 2008).

24 Symbol Kristova řádu (někdejších portugalských templářů) i na královských stavbách dokazuje těsné sepětí řádu s výpravami do zámoří a s královskou rodinou, neboť počátek dobovatelských výprav v 15. století i rozkvět řádu je neodlučně spojen s osobností Jindřicha Mořeplavce (Henrique o Navegador), který se coby třetí královský syn rozhodl pro církevní kariéru. Byl v roce 1417 jmenován velmistrem Kristova řádu a dokázal využít spříznění s královskou rodinou pro rozšíření hmotných statků svých i řádových. Je nutné ale podotknout, že za nabyté jmění vytvořil intelektuální i faktické zázemí pro námořní objevy i dobývání ve městě Sagres, na samém jihozápadním konci evropské pevniny (KLÍMA 1996, 51).

25 P. DIAS ale upozorňuje na to, že je sporné, nakolik se jedná o motivy vysloveně námořní a nakolik lze spojit pouze s manuelinem, upozorňuje i na velkou zálibu v opakování těchto „národních“ motivů během 19. století (DIAS 1997, 160). Tuto debatu rozproudil již P.-A. ÉVIN (1949, 1983).

26 Hlava nosorožce se nachází na „Betlémské věži“ (Torre de Belém při ústí řeky Tejo na předměstí Lisabonu), na bázi konzoly jedné z nárožních věžic (obr. 12). Je zde vyobrazen první nosorožec dovezený na evropský kontinent, známý taktéž z rytiny A. Dürera (1515). Ve své době polobájně zvíře bylo dovezeno z Indie a coby dárek jej král Manuel I. zaslal papeži. Po cestě loď ztroskotala i s nosorožcem. Kromě zpodobnění na „Betlémské věži“ se díky náčrtku tiskaře Valentima Fernandese de Morávi dochovala i Dürerova rytina (ŠTĚPÁNEK 2006, 103–106).

27 Mýtus divého muže, „obživnutí“ tohoto mýtu v podobě člověka z Nového světa i jeho znázornění v sochařské výzdobě v době manuelina popisuje ve svém příspěvku M. J. GOULÃO MACHADO (MACHADO 1988, 321–345). Vzhledem ke své sféře vlivu na základě rozdělení světa dle Tordessillaské smlouvy z roku 1494 Portugalci také zprostředkovávali materiály pro vůbec první dřevoryty Afričanů a Indů v německých dílnách skrze výše zmíněného Valentima Fernandese de Moráviu (LEITCH 2009, 134–159).

Obr. 15. Alcobaça, cisterciácké opatství, portál do Nové sakristie, po roce 1519 (foto Viktor M.T.P.T, převzato z FURTADO MARQUES 2006).



181–182; PEREIRA 2003a, 44–63). Jeho autor Diego Arruda zakomponoval naturalistické a vegetabilní ornamenty do dvou hlavních rovin. Dominantními znaky v horní centrální části okna jsou královský erb s korunou a nad nimi se tyčící kříž rytířů Řádu Kristova. V rozích jsou umístěny dvě armilární sféry, propojené koráli k lodním stěžňům, které tvoří levý i pravý okenní rám. Celá horní část okna je vyplněná deskou realisticky znázorňující kůru dubu. Horní půle stěžňů obepínají nejrůznější zástupci mořské fauny a flóry jako jsou lastury, ústřice, chaluhy, objevují se i náznaky mořských vln. Středová osa představuje spleť pravotočivého lana s plováky, pokračujícího mimo okno, vytvářejícího několik ozdobných i stavěcích uzlů, porostlých chaluhami a koráli. Dolní část okna opět tvoří společně se stěžni důležité námořnické pomůcky a lod-

ní součástky jako jsou ložiska ráhna, palubní odtoky, řetězy, drobnější lanka, které doplňují mořští ježci a koráli (obr. 13). Základ okna představuje kmen dubu i s kořeny (obr. 14),²⁸ jenž se dle Pereiry rozděluje do dvou větví, formujících vlastní rám okna (PEREIRA 1986, 132).

Pokud se zde soustředím na drobné detaily manuelské vegetabilní mikroikonografie, kromě dubu se často objevuje typický středověký motiv vinné révy ve formě hroznů i rostliny. Víno se obvykle interpretuje jako symbol Mesiáše, může zároveň symbolizovat i tajemství eucharistie (ROYT 2006, 132–135).

Významnou stavbou manuelské architektury je jeronýmský klášterní komplex v Belému na předměstí Lisabonu. Na jeho výstavbě se výrazně podíleli zkušení architekti obeznámení s mezinárodním prostředím – Diogo Boytaca a João Castilho.²⁹ Méně proslulý, ale pro srovnání se střední Evropou o to zajímavější, je nádherný portál v cisterciáckém opatství v Alcobaça, vedoucí do Nové sakristie (obr. 15). Jeho ostění je rámované dvěma osekávanými kamennými větvemi doplněnými kadeřavým listovým v supraportové části, kde vytváří oslí hřbet nad záclonovitou vnitřní horní částí portálu. Novou výstavbu kláštera podnítil v roce 1519 Manuel I., když vrchním architektem jmenoval João Castilha, pravděpodobně autora návrhu portálu. Jedním z jeho spolupracovníků byl i João Alemão, mezinárodní umělec, dle svého příjmení původem z Německa (FURTADO MARQUES 2006, 23–25).³⁰

²⁸ Dub se zpravidla objevuje v manuelské architektuře ve formě sukovitých větví, kmene, kůry, případně kořenů. Odráží i fakt, že se jedná o portugalský „národní“ strom.

²⁹ Diogo Boytaca či Boytac, případně Boytaca nebo Boutaca jsou nejrůznější varianty jména téhož architekta. Jak uvádí Paulo Pereira (PEREIRA 2003b, 21), ještě v roce 1834 je potvrzen v archivu kláštera náčrty části objektu, jehož autorství se připisuje mistru Putachovi nebo Putakovi, případně João Potazzovi. Tento mistr Putacha je pravděpodobně mistr Boytaca, jemuž bylo dle dobové módy poitalštěno jméno v 17. či 18. století. Není jisté, odkud tento stavitel pocházel, ačkoliv je v dostupných publikacích zmiňován jeho německý, jihofrancouzský, případně středoevropský původ. Jeho životní data jsou neznámá, doložen je až v roce 1492 (SANTOS 1952, 61) v Portugalsku, kde ve 20. letech 16. století umírá. João Castilho (1475–1552) pocházel z okolí Biskajského zálivu.

³⁰ Manuelské naturalistické i vegetabilní motivy a symbolika, stejně jako osobnosti jednotlivých tvůrců a jejich mezinárodní vazby, budou podrobněji zpracovány v již zmiňovaném výstupu z konference Dějiny staveb.



Batalha, ambit „Claustro Real”. Diogo Boytaca, nejspíše 2. desetiletí 16. století, vegetabilní dekor v manuelském stylu (foto R. Kysilková, 2006).

Závěr

Jak bylo poukázáno výše,³¹ v současné době je znovu otevírána otázka vegetabilismů a naturalismů v české pozdně gotické architektuře. Problematika využití naturalistické dekorace, zejména v období pozdní gotiky, je podrobována kritickému zkoumání a jsou nastolovány nové otázky, týkající se i zařazení těchto architektonických miniatur do širších geografických souvislostí a evropského kontextu. Protože nová bádání jsou v počátcích a publikování závěrů v této fázi by bylo předčasné, omezil se tento příspěvek pouze na vybrané ukázky a zmínky o vegetabilním dekoru v pozdní gotice v Čechách, zejména v Praze, zde poprvé uceleně shromážděné. Uvedení portugalských příkladů naznačuje mezinárodní propojenost problematiky pozdně gotických naturalismů a vegetabilismů. Komplexnost daného tématu bude předmětem dalšího bádání, neboť vegetabilní i naturalistický dekor se neomezoval pouze na období pozdní gotiky. Proto se i přes nadužívání těchto prvků v pozdní gotice dle mého mínění nedá mluvit o znaku vyčerpanosti slohu, nýbrž spíše o kulminující vlně používání rostlinné a naturalistické mikroarchitektury v pozdně gotické výzdobě.³²

LITERATURA

- ACKLAND 1972 — James H. ACKLAND: *Medieval Structure: The Gothic Vault*. Toronto 1972.
 BENEŠOVSKÁ 1994 — Klára BENEŠOVSKÁ: *Gotická katedrála. Architektura*. In: A. MERHAUTOVÁ (ed.), *Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení*. Praha 1994, 56–58.
 BENEŠOVSKÁ 1996 — Klára BENEŠOVSKÁ: Čp. 1/I. In: P. VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov*. Praha 1996, 136–148.
 BIRNBAUM 1931 — Vojtěch BIRNBAUM: *Architektura*. In: Z. WIRTH (ed.), *Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Středověk*. Praha 1931, 99–180.
 BIRNBAUM 1987 — Vojtěch BIRNBAUM: *Vývojové zákonitosti v umění*. Praha 1987.
 DIAS 1994 — Pedro DIAS: *A arquitectura gótica portuguesa*. Lisboa 1994.
 DIAS 1997 — Pedro DIAS: *A Viagem das formas*. Lisboa 1997.

31 Viz pozn. 1, 3.

32 Podkladem příspěvku byla přednáška na kolokviu *Sakrální stavební formy středověku a raného novověku*, uspořádáno NPÚ, ú.o.p. v hl. městě Praze dne 11. listopadu 2008.

- GRODECKI 1976 — Louis GRODECKI: Architektur der Gotik. Stuttgart 1976.
- ÉVIN 1949 — Paul-Antoine ÉVIN: Faul-il voir un symbolisme maritime dans la décoration manueline? In: Actas do XVI Congresso Internacional de História da Arte, Lisboa-Porto 1949, 193–198.
- ÉVIN 1983 — Paul-Antoine ÉVIN: Style manuelin et Spätgotik. Les critiques du Symbolisme maritime. Přednáška na sympóziu „*Les découvertes portugaises et l'Europe de la Renaissance*“, Lisboa 19. 6.–27. 6. 1983.
- FEHR 1961 — Götz FEHR: Benedikt Ried. Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance. München 1961.
- FEHR 1969 — Götz FEHR: Architektur der Spätgotik. In: K. H. SWOBODA (ed.), Gotik in Böhmen, München 1969.
- FURTADO MARQUES 2006 — Maria Zulmira Albuquerque FURTADO MARQUES: O manuelino na Mosteiro e coutos de Alco baça. Lisboa 2006.
- HENDRICH 2007 — Yvonne HENDRICH: Valentim Fernandes: ein deutscher Buchdrucker in Portugal um die Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert und sein Umkreis. Frankfurt am Main 2007.
- HOMOLKA 1984 — Jaromír HOMOLKA: Pozdněgotické sochařství. In: R. CHADRABA (ed.), Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984, 534–565.
- HORSKÝ 1988 — Zdeněk HORSKÝ: Pražský orloj. Praha 1988.
- HOŘEJŠÍ 1984 — Jiřina HOŘEJŠÍ: Pozdně gotická architektura. In: R. CHADRABA (ed.), Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984, 501–534.
- KALINA 2009 — Pavel KALINA: Benedikt Ried a počátky záalpské renesance. Praha 2009.
- KIBIC 1971 — Karel KIBIC: Staroměstská radnice v Praze. Staletá Praha 5, 1971, 33–63.
- KLÍMA 1996 — Jan KLÍMA: Dějiny Portugalska. Praha 1996.
- KOCH 1998 — Wilfried KOCH: Evropská architektura. Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost. Praha 1998.
- KOTRBA 1968 — Viktor KOTRBA: Wendel Roskopf, „Mistr ve Zhořelci a ve Slezsku“ v Čechách. Umění XVI, 1968, č. 2, 109–126.
- KRÁSA 1984 — Josef KRÁSA: Nástěnné malířství. In: R. CHADRABA (ed.), Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984, 567–579.
- LÍBAL 1946 — Dobroslav LÍBAL: Pražské gotické kostely. Praha 1946.
- LÍBAL 1949 — Dobroslav LÍBAL: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1949.
- LÍBAL 1996 — Dobroslav LÍBAL: Čp. 144/I. In: P. VLČEK (ed.), Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov. Praha 1996, 179–180.
- LEITCH 2009 — Stephanie LEITCH: Burgkmair's Peoples of Africa and India (1508) and the Origins of Ethnography in Print. In: The Art Bulletin XCI, 2009, No. 2, New York, 134–159.
- LÍBAL/MUK 1996 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské: architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996.
- LÍBAL/ZAHRAVNÍK 1999 — Dobroslav LÍBAL / Pavel ZAHRAVNÍK: Katedrála sv. Víta na Pražském hradě. Praha 1999.
- MACHADO 1988 — Maria José Goulão MACHADO: Do mito do Homem Selvagem à descoberta do Homem Novo: a representação do negro e do índio na escultura manuelina. In: P. DIAS (ed.), Portugal e Espanha entre a Europa e Além-Mar. Actas do IV Simpósio Luso-Espanhol de História da Arte, Coimbra 1988, 321–345.
- MARQUES 1997 — António Henrique de Oliveira MARQUES: História de Portugal. Volume I. Lisboa 1997.
- MENCL 1984 — Václav MENCL: Architektura. In: J. PETRAŇ ET. AL., Pozdně gotické umění v Čechách. Praha 1984, 84–166.
- MENCLOVÁ 1972 — Dobroslava MENCLOVÁ: České hrady, díl druhý. Praha 1972.
- NUSSBAUM 2000 — Norbert NUSSBAUM: German Gothic Church Architecture. London 2000.
- NUSSBAUM/LEPSKY 1999 — Norbert NUSSBAUM / Sabine LEPSKY: Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion. München–Berlin 1999.
- PEREIRA 1986 — Paulo PEREIRA: Do Modo Gótico ao Manuelino. Lisboa 1986.
- PEREIRA 2003a — Paulo PEREIRA: De Aurea Aetate. O Coro do Convento de Cristo em Tomar e a Simbólica Manuelina. Lisboa 2003.
- PEREIRA 2003b — Paulo PEREIRA: Mosteiro dos Jerónimos. Lisboa 2003.
- PINTO 2001 — Ana Lídia PINTO: História da Arte ocidental e portuguesa das origens ao final do séc. XX. Porto 2001.
- ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006.
- RODRIGUES 2007 — Jorge RODRIGUES: The monastery of Alcobaça. London 2007.
- SANTOS 1952 — Reinaldo dos SANTOS: O estilo manuelino. Lisboa 1952.
- ŠÁMAL/RYMAREV 2008 — Petr ŠÁMAL / Alexandr RYMAREV: Domy na Starém Městě pražském III. Praha 2008.
- ŠRONĚK 1996 — Michal ŠRONĚK: Kostel P. Marie před Týnem. In: P. VLČEK (ed.), Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov. Praha 1996, 100–109.
- ŠTĚPÁNEK 2006 — Pavel ŠTĚPÁNEK: Valentim Fernandes de Morávia. Poznámky k životu a dílu významného moravského knihtiskaře v Lisabonu na přelomu 15. a 16. století – představitele manuelského umění. Brno 2006.
- ULLMAN 1987 — Ernst ULLMAN: Svět gotické katedrály. Praha 1987.
- VARNHAGEN 1842 — Francisco Adolfo de VARNHAGEN: Notícia Histórica e deskriptiva do Mosteiro de Belém. Lisboa 1842.
- VITRUVIUS — Vitruvius: Deset knih o architektuře. vydání Praha 1979, 63–67.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK: Čp. 548/I, dům U Zlatého jednorožce. In: P. VLČEK (ed.), Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov, 180–181.

SUMMARY

Contribution to organic ornament in late Gothic period

This article briefly describes the use of late Gothic organic ornaments in architecture mainly in Prague and Kutná Hora during the reign of Vladislav II and brings two Portuguese examples of Late Gothic botanic decoration from the same period to point connection between Late Gothic in Central Europe and Portugal. This item shortly summarizes debate about the creator of Prague's pearl of the late Gothic vegetable decoration - royal oratory in St. Vitus cathedral, which is mainly assigned to Benedict Ried, even Czech scientists sometimes dedicate it to Hans Spiess or both masters. Other examples of plant decoration in Prague illustrate its spreading during Late Gothic as it became one of the most characteristic symbols of this period and just these micro-architecture elements could help to recognize the architectonic relation in wider European context.

Not only the contacts of the Moravian Valentim Fernandes de Moravia, who worked for Portuguese king Manuel I during this period, but also the description of some comparative organic decorative motifs used in Prague castle, Old Town hall, in houses "V ráji" and "U jednorozce", in Týn church, in Křivoklát castle, in Kutná Hora and as far away as in Portuguese Cistercian Abbey in Alcobaça and in the Order of Christ monastery in Tomar (which were built in the same period in a style called Manueline) indicates potential for further research of this architectural phenomena in the wider European dimension.

Fig. 1. Prague (Praha), Prague Castle, St. Vitus cathedral. General view of the oratory, 1490–1493.

Fig. 2. Prague Castle, St. Vitus cathedral. Oratory, detail of truncated branches, 1490–1493.

Fig. 3. Prague – The Old Town Hall. Late Gothic doorway and window, 1480s.

Fig. 4. Prague – The Old Town Hall. Leaves detail on Late Gothic doorway, 1480s.

Fig. 5. Prague – The Old Town Hall. Detail of plant decoration of Late Gothic window, 1480s.

Fig. 6. Kutná Hora No. 377, Palackého square, Sankturin house. General view of the vault, around 1490.

Fig. 7. Kutná Hora No. 377, Palackého square, Sankturin house. Part of a vault decoration, around 1490.

Fig. 8. Milano, Castello Sforzesco – Sala delle Asse, Leonardo da Vinci 1496–1497.

Fig. 9. Tomar, Convento de Cristo, after 1510. Detail of truncated oak branches.

Fig. 10. Lisbon (Lisboa), Conceição Velha church, entrance portal, between 1503–1517. Detail of cut branches.

Fig. 11. Lisbon, Torre de Belém at the periphery of Lisbon. An effigy of the first rhinoceros imported to Europe.

Fig. 12. Lisbon, Torre de Belém. Turret with a rhinoceros carving of on a corbel.

Fig. 13. Tomar, Convento de Cristo, window of the capitular hall, details of organic decoration of the „Tomars window“, after 1510.

Fig. 14. Tomar, Convento de Cristo, details of florid and naturalistic decoration at the bottom of the „Tomars window“, after 1510.

Fig. 15. Alcobaça, Cistercian Abbey, doorway into the New sacristy, after 1519 (photo Viktor M.T.P.T, reprint from FURTADO MARQUES 2006).

English by Linda and Patrick Foster, Kristýna Kysilková

Tato práce byla podpořena grantem Studentské grantové soutěže ČVUT č. SGS 010-802 140.

Mgr. Kristýna KYSILKOVÁ
doktorandské studium FA ČVUT
Kristyna.Kysilkova@seznam.cz